

Enes Rado

**BOSNA I HERCEGOVINA U PROGRAMIMA I PRAKSI
NACIONALNIH POLITIČKIH STRANAKA**

**BOSNIA AND HERZEGOVINA IN PROGRAMS
AND PRACTICE OF NATIONAL POLITICAL PARTIES**

Sažetak

Rad predstavlja autorov pogled na položaj Bosne i Hercegovine prema programima i praksi nacionalnih političkih stranaka.

Ključne riječi: *Bosanstvo (bosanska nacija), Srbi, Hrvati, Bošnjaci, etnoimenovanje, nacija, nacionalizam pluralizam, politička stranka/partija, građanin, sekularizam*

Summary

The author treats the position of Bosnia and Herzegovina in programs and practice of national political parties.

Key words: *Bosnian nation, Serbs, Croats, Bosniaks, ethno-nomination, nation, nationalism, pluralism, political party, citizen, secularism.*

Uvod

Devedesetih godina prošlog stoljeća procesi u jugoslavenskom i bosanskohercegovačkom društvu kretali su se neminovno ka pluralizmu i to je rezultiralo rušenjem jednopartijskog sistema i

uvođenjem pluralizma odnosno političkog višepartijskog sistema. Općenito, u skoro svim državama nastalim raspadom bivšeg sistema nastao je veliki broj političkih partija, od kojih je većina marginalnog političkog značaja i utjecaja, ali u gotovo svim tim zemljama tek tri do četiri partije mogu pretendirati na naklonost birača i osvojiti vlast.

Ovaj rad trebao bi dati aktualnu sliku stanja pluralizma u Bosni i Hercegovini, odnosno od prvih višestranačkih izbora 1990. godine. Bosna i Hercegovina, odnosno tadašnje, a i aktualno stanje u njoj, bilo je tim složenije po svom društveno-političkom određenju i zbog snažnog i ključnog prisustva (utjecaja) međunarodne zajednice (političkog i vojnog – UNPROFOR, kasnije SFOR, odnosno OHR), koje se, de facto, realiziralo i realizira na nivou međunarodnog protektorata. U tom kontekstu, ovaj rad bi trebao sagledati sadržaj i način djelovanja političkih partija (posebno nacionalnih /nacionalističkih/) u demokratskom poretku Bosne i Hercegovine, odnosno oslikati karakter pluralizma i stranaka koje egzistiraju u političkom životu države i pretendiraju na vlast u njoj.

U višepartijskim sistemima, kakav je i u Bosni i Hercegovini, političke partije „prožimaju” sve ostale demokratske institucije; one određuju način rada i sadržaj odluka parlamenta, aktivnost vlade zavisi od opredjeljenja vladajuće partije (ili partija), personalni sastav učesnika izbora određuju partije, a ishod izbora također zavisi od odnosa snaga između partija.

U Bosni i Hercegovini je primjetno da su aktualne vladajuće stranke s nacionalnim predznakom (SDA, SDS, HDZ...) u suštini bili pokreti, a ne moderne, sveobuhvatne partije. Toga su, pored teoretičara, svjesni i u ovim strankama, pa su i u svojim aktualnim predizbornim nastupima upravo potencirali potrebu transformiranja svojih stranaka iz pokreta u moderne evropske stranke. Međutim, taj proces, u pravom smislu te riječi, još nije ni otpočeo, a kamoli da je okončan, i može se reći da bosanskohercegovačka politička scena odnosno birači još nisu ili tek treba da dobiju modernu političku opciju za koju bi glasali i prevazišli stanje i probleme u koje su dovedeni s programima stranaka koje su preferirale prije svega naciju, a ne građanina birača.

Nacionalno pitanje u BiH i političke stranke

U suštini, tema ovoga rada upravo je najviše povezana s fenomenom zvanim nacionalno pitanje u Bosni i Hercegovini. Nacionalno pitanje bilo je uzrokom svih dosadašnjih zbivanja na ovom tlu i od njegovog konačnog rješavanja zavisit će i budućnost Bosne i Hercegovine - i kao države i kao društva.

Nacionalno određenje ili etnoimenovanje u Bosni i Hercegovini, tokom cijelog njenog postojanja, bilo je opterećeno prisutnošću izvanjskih pretenzija. Do 19. stoljeća, odnosno do pojavljivanja nacija, u Bosni i Hercegovini se etnoimenovanje diferenciralo prema pripadnosti nekom od prisutnih civilizacijskih krugova (islamski, kršćanski, jevrejski). U tom pogledu čin etnoimenovanja je bio sredstvo koje je služilo za međusobno, objektivno i/ili subjektivno, razlikovanje, odnosno prepoznavanje pripadnika pojedinih etničkih kolektiviteta. Dakle, u višetničkoj Bosni i Hercegovini etnoimenovanje služilo je (i služi) za međusobno razlikovanje pripadnika uglavnom Jednih od pripadnika uglavnom Drugih i uglavnom Trećih, te čak Četvrtih (Jevreja), pa i Ostalih, odnosno za prepoznavanje Istih.

U kontekstu prethodno navedenog može se slobodno poći od teze da je čin nacionalnog određivanja (prepoznavanja) u Bosni i Hercegovini, i u prošlosti i u sadašnjosti, od presudnog značaja za ovu zemlju i njeno stanovništvo, više nego igdje drugo na Balkanu, posebno na prostoru nekadašnje jugoslavenske države. Dakle, može se poći od manje-više općevažećeg odnosno nespornog saznanja da je u Bosni i Hercegovini religija osnovna determinanta oblikovanja etničke strukture stanovništva iako je u pojedinim periodima ona to bila u nešto manjem obimu i omjeru, i obrnuto.

Etničko određenje u Bosni i Hercegovini je, inače, ako se posmatra kao historijski proces, moguće i periodizirati. U prvom, i najdužom periodu, kako je dijelom rečeno, jasno prevladava religijska eksplicitna odrednica etničke grupe. Taj period traje do kraja 19. odnosno početka 20. stoljeća. U drugom periodu, koji traje otprilike do Drugog svjetskog rata, na djelu je uravnoteženi omjer identifikacije i po religijskom i po uže etnonominalnom kriteriju. Treći period, koji se vremenski podudara s periodom socijalističke Jugoslavije, koja je ateistička, što je bitno za razumijevanje situacije u

Bosni i Hercegovini, posve nadvladava načelo etnoimenovanja internog grupnog razlikovanja, odnosno internog grupnog prepoznavanja unutar stanovništva Bosne i Hercegovine.

Prelazeći na problem konkretnog etničkog imenovanja u Bosni i Hercegovini u posljednjih stotinu godina, najprije se može konstatirati da su tri osnovne bosanskohercegovačke etničke grupe doživljavale, i vremenski i sadržajno, različitu sudbinu, kako u pogledu nacionalnog određenja od drugih tako i u pogledu auto-etnoimenovanja. Preciznije, pravoslavci – Srbi, i katolici – Hrvati, ako se uvjetno za taj period tako imenuju, prolazili su sličnu, gotovo identičnu sudbinu, dok su posve različito tretirani i samotretirani muslimani – Muslimani – Bošnjaci. Ovdje je potrebno ukazati na još jednu važnu činjenicu. S obzirom na to da, kako je rečeno, čin etničkog etnoimenovanja služi kao sredstvo međusobnog razlikovanja (pripadnika) Jednih od (pripadnika) Drugih (u Bosni i od Trećih i čak Četvrtih), odnosno prepoznavanja pripadnika Istih i pored toga da je taj „običaj“ funkcionirao i u BiH, tu je ipak objektivno nastajala izvjesna i zajednička identifikacija koja je dijelom bila i etnička, i koja je, još od prije Kállaya i dalje, fungirala u vidu blagog i sadržajno nezanemarivog etnobosanstva.

Što se tiče ovog etnobosanstva, dok su se Muslimani mogli lako etnički odrediti kao Bosanci, etnoimenovanje nemuslimanske odnosno nebošnjačke populacije u Bosni i Hercegovini, u pogledu narodnosne identifikacije preostale dvije glavne etničke grupe (pravoslavaca i katolika), otišlo je u pravcu opredjeljivanja za Srbe i Hrvate. Za etnoidentifikaciju bosanstva, organski povezanog sa supstancom Bosne i Hercegovine, postojali su i još postoje faktički uvjeti i nesporni argumenti, međutim ono (bosanstvo) u svom procesualnom vidu nije izdržalo probu historijskih zbivanja. Drugim riječima, za razliku od Albanije, gdje su i muslimani i katolici i ortodoksi izabrali da se etnički odrede (etnonominiraju – etnoimenuju) kao Albanci, jer je to njihov nacionalni teritorij, taj proces u Bosni i Hercegovini, makar organski, bio je društveno latentan, subjektivno i svjesno ni od koga podržavan, te je zato ustuknuo pred jačim, inače svojim stalnim pratiocem i protivnikom, velikosrpskim i velikohrvatskim nacionalizmom.

Ti nacionalizmi su se, prilično očekivano, razvili do neslućene mjere uoči i u vrijeme samog raspada zajedničke jugoslavenske države, zalažući se za ratni plijen u vidu podjele države Bosne i Hercegovine. Kontekst događanja koji je uslijedio, pokazao je svu moć čina manipulacije kada je u njoj sadržan naboj etničke pripadnosti. Zajedničko bosansko (bosanskohercegovačko) zemaljsko teritorijalno obilježje, koliko-toliko subjektivizirano i u samim bosanskim Srbima i Hrvatima, bar na simboličnom nivou i s njihove strane do tada i usvojeno, preko noći je u njima uveliko razoreno širenjem homogenizacije u Bosni i Hercegovini iz susjednih novonastalih samostalnih država Srbije i Crne Gore (krnje Jugoslavije, sada Srbije i Crne Gore) i Hrvatske. Bosanskim Srbima i bosanskim Hrvatima nametnut je imperativ etničko-identitetske lojalnosti s nominalno „Svojima“, Sve-Srbima i Sve-Hrvatima, što je ujedno značilo, uostalom i bilo planski usmjereno ka što jačem odjeljivanju među etničkim kolektivitetima unutar Bosne i Hercegovine. To da je procesu međuetničkog udaljavanja u nekoj mjeri pogodio, inače legitimni, akt samoproglašenja (odnosno samopreimenovanja, vraćanja svom nekadašnjem imenu) Muslimana Bošnjacima također vjerovatno nije sporno.

Naime, s aspekta važećih ljudskih prava, etnopripadnosno samoimenovanje jest, ili bi trebalo biti, uprkos mogućim očitim dilemama i/ili skrivenim zamkama, suvereno i neprikosnoveno pravo, „prirodno“ pravo svakog etničkog kolektiviteta. No, pravo, kao ipak društvena kategorija, itekako zna biti, i biva, relativno mjerilo, i kao takvo može značiti, i prilikom svoje primjene u praksi često faktički znači, pravdu za Jednoga i nepravdu za Drugoga. Usto, pravo, u bosanskohercegovačkom slučaju pravo na etnopripadnosno samoimenovanje, jest i društveni supstrat s bitnim socijalno-psihološkim dimenzijama.

Historijske činjenice pokazuju i dokazuju, ima li se u vidu primjer jednog etničkog kolektiviteta u 20. stoljeću baš iz BiH (muslimani, Muslimani, Neopredijeljeni – popisno samoizjašnjavanje, Jugoslaveni, Muslimani, Bošnjaci, uz povremena samoimenovanja pripadnika ove etničke populacije dijelom i Srbima odnosno Hrvatima), da pitanje samoetnonominiranja nije tako jednostavno, odnosno da se ne radi o nekoj samoj po sebi podrazu-

mijevajućoj stvari. Kod drugih naroda u svijetu u većini slučajeva se u tom pogledu zaista i nije stvarala neka posebna problematika, naprotiv – pitanje samoetnonominiranja bilo je i ostalo gotovo posve nesporno. Etnički kolektiviteti su, naravno, u svrhu razlikovanja od Drugih, uglavnom slobodno, nesmetano prihvaćali za sebe imeničnu oznaku što je bila od samog početka i njihova temeljna samoidentitetska karakteristika. Vremenom, kroz historijski proces sveopćeg kulturnog razvoja i posebno kontinuiranog, stalno prisutnog duhovnog izgrađivanja etničkog kolektiviteta unutar sebe, utvrđuje se i samopotvrđuje ime etničke grupe, te ono postaje, subjektivno, njen najznačajniji samoidentitetski temelj.

Činjenica je da konkretne historijske političke okolnosti na prijelazu 20. i 21. stoljeća nisu proizvele, ni u momentu preimenovanja Muslimana u Bošnjake 1993. godine, ni u narednim godinama, čak ni pokušaj komplementarnog nominiranja Srba i Hrvata u Bosni i Hercegovini u, recimo, Bosanske Srbe odnosno Bosanske Hrvate, ili čak Bosance. Ova, ako se tako može reći, nezainteresiranost bosanskih Srba i bosanskih Hrvata za i stvarni oficijelno nominalni bosanski atribut unutar svog vlastitog narodnosnog imena ima, dakako, svoju historiju. Ta se historija može povezati s više faktora. U ovom radu ograničit ćemo se na dva značajnija, ako ne i najznačajnija sklopa prilika, situacija i mogućnosti unutar Bosne i Hercegovine.

Prvi sklop faktora je izrazito usko političke prirode i vezan je za kontekst narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije u Jugoslaviji, kada su u Bosni i Hercegovini udareni i zvanično proglašeni temelji narodnosne ravnopravnosti Srba, Muslimana i Hrvata. Godine 1943. je, naime, najviši organ nove revolucionarne vlasti u Bosni i Hercegovini – Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine, izražavajući svoju političku volju u pogledu narodnosnog/nacionalnog pitanja, načinilo objektivni propust kada je na svom prvom zasjedanju u poznatoj i već spomenutoj rezoluciji zapisalo da Bosna i Hercegovina “nije ni srpska, ni muslimanska, ni hrvatska, već i srpska i muslimanska i hrvatska”, a da bar ujedno nije kazalo i to da je Bosna i Hercegovina i zemlja svoja, svoja vlastita, bosanska (bosanskohercegovačka).

Historičar Enver Redžić¹, i sam učesnik sva tri zasjedanja ZAVNOBiH-a, vidi u spomenutom stanovištu „historijsku filozofiju“, imanentnu Bosni. „Negacija ne dopušta da se Bosna dijeli između Srba, Muslimana i Hrvata; afirmacijom se utvrđuje da Bosna pripada jednako Srbima, kao i Muslimanima i Hrvatima. Negacija i afirmacija se ne konfrontiraju, već su izraz jedinstva u različitosti...“, zapisao je Redžić 56 godina nakon usvajanja Rezolucije. Može se reći da i Rezolucija i Redžićeva interpretacija Rezolucije nesporno odražavaju duh vremena u kome je ona nastala. Međutim, to već klasično i ustaljeno mjesto, kojim se kasnije, što je i sa aspekta ovog rada veoma bitno, bezbroj puta predstavljala suština Bosne i Hercegovine, ovako formulirano, krilo je u sebi određene potencijalne velike opasnosti. Naime, spomenuta formulacija mogla bi se u nekim drugim historijskim okolnostima, drugačijim od onih kada

---

¹ U drugoj polovini 1960-ih provedeno je jedno timsko politološko-historiografsko istraživanje, koje je 1970. godine rezultiralo studijskim izvještajem *Stav Muslimana Bosne i Hercegovine u pogledu nacionalnog opredjeljenja* i još nešto ranije odgovarajućom bibliografijom od oko 700 jedinica. To je bilo vrijeme kada je, gotovo paralelno i nezavisno, svoje intelektualno stanovište o muslimanskoj naciji, koju je 1968. godine pod imenom Muslimani promovirao Centralni komitet Saveza komunista BiH, objavio i historičar Enver Redžić.

U javnom izlaganju na naučnom skupu jugoslavenskih historičara (Makedonija, 1969), objavljenom 1970. godine pod naslovom *O posebnosti bosanskih Muslimana* te, zatim, i u svojoj knjizi *Tokovi i otpori* (str. 117), Redžić, uz jaku argumentaciju, iznosi da “u etničkom i nacionalnom pogledu nije bilo i nema muslimanskog naroda”, ističući kako “iako je u procesu formiranja etničke zajednice bosanskih muslimana ‘zasluga’ i uloga islama neosporna, sama ta zajednica u etničkom smislu nije muslimanska, već je ona kako po svome etničko-historijskom porijeklu, tako i po svome etničko-historijskom razvitku, bosanska”.

Sada, tri decenije kasnije, Redžić podsjeća na silnu kritiku kojoj je bio na različite javne načine, i mahom iz redova muslimanske inteligencije, onda izložen zbog svog bosanstva odnosno neprihvatanja promoviranja “muslimanske nacije” od strane rukovodstva SKBiH, ocjenjujući, ujedno, Izvještaj o pomenutom projektu tadašnjom političkom apologetikom. Redžić sa dužnom pažnjom, prije svog slučaja, predstavlja u knjizi i usamljeni intelektualni istup Muhameda Filipovića, koji se, još par godina ranije (1967), esejistički založio za narodni duh Bosne, nakon čega mu je partijski režim predbacio bošnjački nacionalizam i posljedično ga izolirao, spašavajući “kurs srpsko-hrvatske konverzije Muslimana” (Redžić, str. 79).

je prevladavao narodnooslobodilački i socijalističko-revolucionarni zanos, ipak presudno problematizirati. Na općem, načelnom nivou, apstrahirajući konkretne odnosno aktualne historijske okolnosti, problematizacija se mogla lako predvidjeti na dva međusobno isprepletena nivoa: na prvom, državno-nacionalnom, kao sadržajno-suštinskom, u pravcu destrukcije Bosne i Hercegovine, i na drugom, etnonacionalnom, kao takvom zahvaljujući nominalnoj supstanci, a inače također usmjerenom na destrukciju Bosne i Hercegovine. Objašnjenje ovakvog stava je jednostavno i sadržano, naprimjer, već u sljedećem jednostavnom retoričkom pitanju, jednom ili dvoma međusobno tijesno povezanim pitanjima: najprije, ako je, dakle, Bosna i Hercegovina, osim što je muslimanska, također i srpska i hrvatska, mogu li onda susjedne zemlje Srbija i Hrvatska (možda nekad u budućnosti) polagati pravo na, recimo, dio političkog suvereniteta nad Bosnom i Hercegovinom? I, ujedno, ako Bosna i Hercegovina jednako pripada Srbima i Hrvatima kao što pripada Muslimanima, ko ima pravo da (možda nekad u budućnosti) protiv volje Srba i protiv volje Hrvata sprječava (i teritorijalno) udruživanje bosanskih Srba i Srbije te bosanskih Hrvata i Hrvatske?

Drugi sklop faktora, koji nije išao ili nije mogao ići u prilog zainteresiranosti bosanskohercegovačkih Srba i bosanskohercegovačkih Hrvata da se narodnosno opredijele nominalnim samododavanjem atributa bosanski, dakle taj naredni destimulativni sklop faktora može se vidjeti u odsustvu sistemskog patriotskog odgoja u Bosni i Hercegovini za Bosnu i Hercegovinu – u ukupnom vremenu poslije Drugog svjetskog rata. U pogledu rješavanja nacionalnog pitanja u Bosni i Hercegovini, ovdje je potrebno, najsažetije, zadržati se na dva uzajamno djelujuća i za ovu temu možda najvažnija parametra. Jedan od njih je parametar apsurdnosti etnoimenovanja u Bosni i Hercegovini, a drugi, s prvim u vezi, jest parametar apsurdnosti domovinske (patriotske) lojalnosti u Bosni i Hercegovini. Upravo kroz ta dva parametra, koji se međusobno uzajamno prepliću, s tim da je prvi ipak presudna pretpostavka drugog, i koji se neposredno odnose na društveni položaj i društvenu ulogu bosanskih Srba i bosanskih Hrvata, ispoljava se specifičnost bosanske etničke problematike, kako u više nego stoljetnoj prošlosti tako i u ovom aktualnom vremenu.

Apsurdnost etnoimenovanja i apsurdnost domovinske (patriotske) lojalnosti u slučaju Bosne i Hercegovine odnose se, naravno, samo na etnogradaciju bosanskih Srba i etnogradaciju bosanskih Hrvata. U tom kontekstu može se zaključiti da je vanjski utjecaj, to jest utjecaj susjedstva, Srbije i Hrvatske, Srba iz Srbije i Hrvata iz Hrvatske, na bosanskohercegovačke Srbe i Hrvate u pravcu oblikovanja i održavanja njihovog samopodrazumijevajućeg narodnosnog identiteta kao prosto Srba i Hrvata, bez nominalno bosanskog (bosanskohercegovačkog) etničkog atributa, kroz prošlost učvršćivao i do danas znatno učvrstio osnovnu etničku sliku Bosne i Hercegovine. Takva slika samo se preslikala na političku scenu Bosne i Hercegovine i rezultirala pojavom i djelovanjem nacionalnih (nacionalističkih) stranaka bez (pro)bosanskih atributa.

U kontekstu profiliranja i rješavanja nacionalnog pitanja u Bosni i Hercegovini, može se pretpostaviti da proces etnoimenovanja (nacionalnog određivanja) u Bosni i Hercegovini možda ni do danas nije definitivno okončan. Upravo u bitnoj vezi s rečenim u pogledu etnoimenovanja, ali i gotovo posve nezavisno od etno-problematike, već prije nekoliko godina počeli su se spominjati, pa i pojavljivati i prvi naučni ogledi o konceptu bosanske nacije.

Koliko god bi spolja, na površini, terminološki, stvar, naime, djelovala kontroverzno, vrijedi se potruditi i pokušati uočiti suštinsku sadržajnu razliku između dviju dimenzija jednog te istog termina, termina ‘nacija’, koji, dakle nekako nesretno, ako se smije u svrhu ilustriranja upotrijebiti ovdje ovakva oznaka, pokriva dvostruki pojmovni sadržaj. Naime, riječ, izraz, termin ‘nacija’ (nacionalan) se, kako u savremenoj društvenoj praksi tako i u društvenoj teoriji, općenito, ali van Bosne i Hercegovine, koristi i kao sinonim za narod (narodnosni) u smislu etniciteta i kao sinonim za narod u smislu države. Uobičajena i tradicionalna upotreba izraza nacija odnosi se u Bosni i Hercegovini i danas gotovo isključivo na njenu etničku sadržajnu dimenziju. Spomenuta činjenica sprječava u Bosni i Hercegovini korištenje izraza nacija u njenom drugom, gotovo pretežnom sadržajnom značenju, koji se poklapa s pojmom država.

Historičarima su dobro poznati korijeni i razlozi takvog stanja stvari u Bosni i Hercegovini. Potječu još s kraja 19. stoljeća, kada je tadašnji austrougarski upravitelj Bosnom i Hercegovinom Benjámín

Kállay u ondašnjoj političkoj situaciji pokušao konceptom bosanske nacije u vidu etnobosanstva ostvariti etničko jedinstvo stanovništva u Bosni i Hercegovini, osporavajući i negirajući time raznolikost i posebnost kao takvu, već učvršćenu prevladavajuću troetničku strukturu. Kállay, koji je inače ulagao velike napore i znatna sredstva u konkretno provođenje tog svog koncepta u djelo, i koji je pritom učinio mnogo dobrih stvari za tadašnje bosanskohercegovačko društvo, historijski je već zakasnio u namjeri uspostavljanja društvene zajednice u Bosni i Hercegovini na bosanskim etničkim osnovama. Iako Kállayev pokušaj nije uspio, bitno se urezao u kolektivnu memoriju narednih generacija, naročito Srba i Hrvata u Bosni i Hercegovini, kao moguća opasnost po opstanak njihovog etničkog identiteta. Taj se osjećaj, posredno ili neposredno, uz utjecaj možda nekih sličnih okolnosti, prenosio iz generacije u generaciju.

Historijsko vrijeme 20. stoljeća do pred njegov sam kraj nije iznjedrilo neki pokušaj sličan konceptu Kállayeve bosanske nacije. Više od stoljeća unazad moguće je, dakle, tražiti razloge vrlo konkretnog, a to je mogućeg tek jednoznačnog poimanja izraza nacija u Bosni i Hercegovini. Jer, upravo je Kállayev etnički koncept bosanske nacije odigrao historijsku ulogu negativnog agensa unutar moguće upotrebe izraza nacija. Koncept bosanske nacije, koji je imao, prema Kállayu, odnosno svim njegovim savremenim i kasnijim interpretatorima, tek etničku konotaciju, i koji je, prema tim uvjerenjima u Bosni i Hercegovini, mogao imati samo etno-unifikatorsku ulogu, zato je automatski onda čitavo naredno historijsko vrijeme u samoj Bosni odbacivan, otpadao je kao bilo kakav mogući koristan društveni mehanizam. Kako u domaćoj praksi tako i u domaćoj društvenoj teoriji, koncept bosanske nacije kasnije stoga nije imao i smatralo se da ne može imati gotovo nikakvu šansu da bude funkcionalno korišten i primijenjen u Bosni i Hercegovini.

Bitno novi poticaj u vezi s terminološkim korištenjem pojma nacija u Bosni i Hercegovini nastaje u savremeno vrijeme, s erom procesa globalizacije, koja nezadrživo otvara i različite aspekte komunikacije između društava širom svijeta. I u Bosnu i Hercegovinu stižu utjecaji, između ostalog, i u pogledu stvarnog komunikološkog diskursa i u smislu, razumije se još i od ranije, naučnog diskursa.

Objektivni vanjski utjecaji ne ostaju bez traga i u samom polju terminologije koja se odnosi na društvena istraživanja.

Ovaj put, sto godina nakon Kállaya, konceptualna ideja o bosanskoj naciji nastaje na posve drukčijim teorijsko-metodološkim temeljima. To konkretno znači da je potrebno posmatrati (n)ovovremeni ili moderni koncept bosanske nacije u okviru novih historijskih okolnosti u Bosni i Hercegovini, i oko nje, te u skladu sa savremenim općedruštvenim shvaćanjima u svijetu i odgovarajućim sociološkim interpretacijama.

Te nužne (n)ovovremene okolnosti koje su presudno omogućile uopće i pojavu modernog koncepta bosanske nacije nastupile su sredinom 1990-ih i vezane su za historijski Dejtonski mirovni sporazum. Ovaj je događaj uspostavio dva osnovna i bitna spleta društvenih činjenica. Prvo, situacija prestanka i odsustva neposrednih ratnih zbivanja stvorila je, načelno i faktički (bez obzira na još neprevladane probleme), preduvjete za uređivanje odnosa u bilo kom i u svim segmentima društvenog života u Bosni i Hercegovini. Drugi splet činjenica vezan je za međunarodno priznanje Bosne i Hercegovine kao samostalne i nezavisne države koja treba da se, kao takva, učvrsti, uz zvaničnu međunarodnu kontrolu, svestranu pomoć i podršku. Znači, historijsko priznavanje statusa državnosti zemlji Bosni i Hercegovini u teritorijalnim granicama, identičnim nekadašnjim tzv. avnojskim granicama u bivšoj zajedničkoj jugoslavenskoj državi, druga (hronološki gledano prva, jer potječe iz 1992. godine) je temeljna pretpostavka mogućem društvenom ostvarenju koncepta bosanske nacije, sada, dakle, u njegovom savremenom, modernom smislu, sadržajno posve drukčijem od onog kakav je bio Kállayev. Taj koncept u suštini predstavlja put normaliziranja države Bosne i Hercegovine, odnosno minimiziranja značaja nacionalnih političkih stranaka, a maksimiziranja značaja multietničkih političkih opcija i stranaka probosanske orijentacije.

Ovaj dio rada može se zaključiti izvodom iz knjige Omera Ibrahimagića *Bosanska državnost i nacionalnost*, u kojem se ovaj autor kategorički zalaže za uspostavljanje bosanske nacije: „Potrebno je definirati bosansku naciju prema evropskom modelu države – nacije proizišle iz historijskog imena (srednjevjekovne) bosanske države (identitet prema drugima), ne dovodeći u pitanje postojeći

identitet etno-kulturnih zajednica ili grupa Bošnjaka, bosanskih Srba i bosanskih Hrvata, konstituiranih po religijskoj pripadnosti (identitet spram sebe)... S obzirom da je to projekat budućnosti (bosanska nacija), u današnjem vremenu za Bosnu i Hercegovinu bit će najbolje rješenje da se politički i ekonomski integrira u Evropu, kroz već uhodane oblike njene integracije; Vijeće Evrope i Evropsku uniju, a odbrambeno kroz Partnerstvo za mir i NATO savez. Samo tako će Bosna i Hercegovina u svojoj neposrednoj budućnosti moći očuvati svoj državnopravni identitet i svoju teritorijalnu cjelovitost od razarajućih učinaka spoja kulturalnog i političkog identiteta sva tri njena naroda, kao zasebno politički suverenih naroda u jednoj državi, što danas nema nigdje u svijetu. Bez toga (bez bosanske nacije - op.a.), Bosna će zbog agresivnih teritorijalnih pretenzija njenih susjeda, uz podršku svojih nacionalističkih filijala u njoj samoj, ostati dugoročno politički trusno područje. Naime, te antibosanske snage će uvijek, kada im konstelacija međunarodnih odnosa bude dozvoljavala, aktuelizirati održivost Bosne i Hercegovine kao države i opstanka njenog bošnjačkog naroda. Zato je neophodna politička, ekonomska i vojna integracija Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju i NATO savez”.²

Uzroci i posljedice nastajanja nacionalnih stranaka u BiH

Kako je već dijelom rečeno, u Bosni i Hercegovini, kao i u većini ostalih republika bivše SFRJ, Savez komunista se raspao negdje na početku 1990. godine i nastao je niz nacionalističkih ili nacionalnih stranaka. Tada je bilo vidljivo da je to bila posljedica nacionalizama u susjednoj Srbiji i Hrvatskoj koji su se razmahali godinu dana prije. Ti nacionalizmi su izazivali strah u Bosni i Hercegovini, jer je bilo vidljivo kakve su krajnje težnje Slobodana Miloševića i Franje Tuđmana.

---

² Šire vidjeti u: Omer Ibrahimagić, *Bosanska državnost i nacionalnost*, Sarajevo, 2003, str. 144-148.

Slobodan Milošević je bio otvoreno povezan s velikosrpskim planovima Dobrice Ćosića i Srpske akademije nauka i umjetnosti, a Franjo Tuđman je izjavljivao da je većina bosanskih muslimana „neprijeporno hrvatskog podrijetla“ i da Bosna i Hercegovina tvori s Hrvatskom „nedjeljivu zemljopisnu i gospodarsku cjelinu“.

U jesen i zimu 1989. godine pojedini bivši bosanski rukovodioci, između ostalih i lider Saveza komunista BiH Nijaz Duraković, izražavali su strahovanja da će i Srbija i Hrvatska pokušati ucrtati nove granice na Balkanu. U martu 1990. godine oba doma Skupštine BiH sastala su se da zajedno osude svaku pomisao na mijenjanje granica Bosne i Hercegovine. Ovdje je potrebno reći da je tada bilo potpuno jasno da Slobodan Milošević ide na prekranje granica, a da je službena politika Tuđmanove stranke, HDZ-a, bila protiv toga da se mijenjaju granice, jer kad bi se takva zamisao prihvatila prve bi se na udaru našle granice same Hrvatske. To je posljedica proste činjenice da bi Hrvati u tom slučaju i Srbima u Hrvatskoj morali priznati pravo na opredjeljenje.

To je bilo vrijeme žestoke medijske propagande. Iz Beograda su stalno stizale informacije o „ugroženosti“ Srba u Bosni i Hercegovini, što je dovelo do toga da su se bosanski Hrvati i Muslimani našli zajedno na jednoj strani, nasuprot Srbima.

Višestranačje u Bosni i Hercegovini rezultiralo je pojavom pet jakih stranaka, od kojih su tri bile nacionalne – SDA, SDS i HDZ, a dvije multietničke – SDP i Reformisti. U tom kontekstu potrebno je reći da su, uporedo s pripremom izbora, stranačkim promocijama i visokom politizacijom stanovništva, u Bosni i Hercegovini nacionalni odnosi podgrijavani do te mjere da je nastupila faza „nacionalnog ključanja“.

Kada je na početku 1990. godine osnovana hrvatska stranka u Bosni i Hercegovini, kao ogranak Tuđmanovog HDZ-a, ona se službeno zauzimala za poštivanje granica Bosne i Hercegovine. A kada je u julu te godine osnovana srpska politička stranka u Bosni i Hercegovini ona se nazvala Srpska demokratska stranka – SDS, kao i ona stranka koja je već agitirala za „autonomiju“ u Kninskoj krajini i koja će se uskoro otvoreno pobuniti protiv vlasti u Hrvatskoj. Vodeća bosanska muslimanska stranka je osnovana u maju 1990. godine i nazvana je Stranka demokratske akcije – SDA. Predvodio

ju je Alija Izetbegović³, koji je 1988. godine bio pušten iz zatvora. Izetbegović je bio glavnooptuženi u najpoznatijem procesu te decenije koji je održan 1983. godine u Sarajevu. Radilo se o procesu protiv „Mladih muslimana“, organizacije koju su tadašnje vlasti optužile za nacionalizam i težnju za stvaranje islamske države u Bosni i Hercegovini. Na neki način bilo je prirodno da Izetbegović bude izabran za lidera prve postkomunističke i nekomunističke stranke u Bosni i Hercegovini. U suštini, kad je izabran za predsjednika Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, Izetbegović je bio jedini državni funkcioner u svim postkomunističkim republikama bivše SFRJ koji nikada nije bio član Saveza komunista.

Srpski i hrvatski nacionalisti u to vrijeme su tvrdili da muslimani u Bosni i Hercegovini žele islamsku državu. Na toj matrici oni su homogenizirali vlastiti narod, a istovremeno im je to kontinuirano služilo kao opravdanje pred zapadnim svijetom za ono što je učinjeno dvostrukom agresijom na Bosnu i Hercegovinu i, prije svega, što je učinjeno Muslimanima – Bošnjacima u periodu 1992-1995. godine.

---

³ I srbijanska i hrvatska propaganda je Aliju Izetbegovića poistovjećivala s religijskim elementom koji državi i naciji daje "islamski identitet". "Rasprava kojom su se njegovi protivnici služili kao osnovom za optužbe na njegov račun 1983. godine, *Islamska deklaracija*, ponovo je objavljena u Sarajevu 1990. godine. Neki su čitatelji možda pomislili da je to neka vrsta osobnog manifesta napisanog za bosanske izbore, a srpski su propagandisti često prikazivali taj tekst kao program transformacije Bosne i Hercegovine u fundamentalističku islamsku državu. Ali takvih planova nije bilo ni u programu SDA ni u samoj raspravi, *Islamskoj deklaraciji*. Ta je rasprava napisana potkraj šezdesetih, opća rasprava o politici i islamu upućena cijelom muslimanskom svijetu; ona nije o Bosni, u njoj se Bosna čak ni ne spominje. Izetbegović počinje od dva osnovna elementa: islamskog društva i islamske vlasti. On kaže da se islamska vlast ne može uspostaviti ako već ne postoji islamsko društvo, a islamsko društvo postoji samo kada apsolutnu većinu naroda čine pravi muslimanski vjernici. 'Bez ove većine, islamski poredak se svodi samo na vlast (jer nedostaje drugi element - islamsko društvo) i može se pretvoriti u nasilje'. Ovim je preduvjetom isključeno stvaranje islamske vlasti u Bosni i Hercegovini, gdje su muslimani - čak i oni koji su to samo nominalno, a kamoli dobri pobožni vjernici - bili u manjini. Stoga se sva rasprava o naravi islamskog političkog sistema, koja zauzima veći dio knjige, ne može odnositi na Bosnu i Hercegovinu." Šire vidjeti u: Malcolm Noel, *Povijest Bosne*, Zagreb, 1995, str. 291-292.

Kako to ukazuje historičar Noel Malcolm, govoriti o opasnosti od fundamentalizma u Bosni i Hercegovini bilo je svakako sasvim neumjesno, jer su bosanski muslimani bili među najsekulariziranijim muslimanima u svijetu. Neosporno je u osamdesetim godinama bilo nekih sitnih i povremenih pokušaja fundamentalističke agitacije u Bosni i Hercegovini. U jednom izvještaju objavljenom u muslimanskom ekstremističkom glasilu u Londonu ponosno je utvrđeno kako je takva agitacija „užegla plamen islama i nadahnula na stotine bosanskih muslimana“. Ali čak ni „stotine“ aktivista nisu mogli bogzna kako djelovati na dva miliona muslimana u Bosni i Hercegovini, od kojih apsolutna većina nije smatrala sebe nikakvim vjernicima, nego se samo držala nekih islamskih običaja, kao dijela svoje kulture i tradicije. U jednom pregledu objavljenom 1985. godine naveden je podatak da je u Bosni i Hercegovini svega 17 posto muslimana pravih vjernika. Decenijama svjetovnog odgoja i komunističke političke kulture pridružila se i sve veća orijentacija društva prema zapadnim vrijednostima. U tom kontekstu može se postaviti logično pitanje kakav je to „fundamentalistički“ program uopće mogla provoditi stranka koja je najprije morala osvojiti glasove tih sekulariziranih i svjetovnih muslimana, a onda djelovati u vladi zajedno s najmanje još jednom od dvije nacionalne stranke.

Nacionalne stranke su vješto koristile već visoko izraženu homogenizaciju kod sva tri naroda. Zelena zastava i polumjesec kod SDA, ocila sa četiri “C” i srpska zastava kod SDS-a, te šahovnica kod HDZ-a postaju glavna stranačka znamenja. U kampanji su se koristila sva sredstva i malo se vodilo računa o poštovanju pravila igre, demokratskoj proceduri, kao i o osnovnom izbornom zakonu, koji se svakodnevno drastično kršio. Republička izborna komisija je očito bila pristrana i na urgentne proteste o zloupotrebama i kršenju izbornih pravila, po pravilu, nije reagirala, što će naročito doći do izražaja prilikom samog glasanja. Primjera radi, samo je SDP Izornoj komisiji uputio oko 1.200 protesta povodom kojih nisu poduzete nikakve konkretne akcije.

Protivno izbornom zakonu, u izbore se aktivno uključuju vjerske zajednice i njihove institucije, a veliki broj vjerskih službenika svih triju konfesija aktivno se uključuju u izbore i postaju neposredni

partijski agitatori. Mnoge mise i džume (muslimanske molitve petkom) postaju prave stranačke tribine, izborne liste sa unaprijed zaokruženim imena za koje treba glasati se mnogo prije izbora dijele po kućama, tako da je mnogo toga unaprijed režirano.

Nacionalne stranke, bez obzira na sporadična prepucavanja i uzajamne optužbe oko metoda agitacije (naprimjer, nerijetko vezivanje zelene zastave i šahovnice) te bojazan da se ne napravi politički savez Muslimana i Hrvata protiv Srba, ipak su uspostavile prešutni (ili dogovoreni) savez. Iako su se one programski i po političkim ciljevima znatno razlikovale, osnovni motiv koji ih je povezivao i stvarao privid harmonije i tolerancije bio je antikomunizam, zajednička želja da svim sredstvima skinu komuniste s vlasti.

Poslije pobjedničke euforije i prividne idile među nacionalnim strankama, ubrzo se pokazala sva krhkost i lažnost te vještački sklopljene koalicije SDA – SDS – HDZ. Ove stranke su prvi i zadnji put zbiljski bile složne samo u borbi protiv komunista i skidanja SKBiH – SDP-a. Već na prvim skupštinskim sesijama vidjelo se da taj vještački savez neće biti dugog vijeka, da sam princip tripartitne vladavine, po kome tri nacionalne stranke pretendiraju na predstavljanje cijelih naroda i gdje se opozicija nastoji suspendirati i učiniti politički minornim metodama apriorne eliminacije, preglasavanja, pa sve do grubog političkog diskreditiranja i vrijeđanja, ne samo da nije demokratski nego se iskazuje kao potpuno nefunkcionalan. Potpuno su suspendirana načela demokratskog parlamentarizma, gdje se poslanik ne gleda i ne tretira kao legalni predstavnik biran od naroda, kao predstavnik koji odgovara svom biračkom tijelu, već se on tretira isključivo kao Musliman, Srbin, ili Hrvat, od koga se traži apsolutna poslušnost štabovima nacionalnih stranaka. Time se Skupština BiH ne ispoljava kao najviši organ vlasti, već sve više kao tribina demonstriranja uskostranačke volje i jednostavno interpretiranog i uzurpiranog općenacionalnog interesa.

Građanska pozicija, u koju su se zaklinjali prvaci nacionalnih stranaka, potpuno se suspendira, tako da Skupština BiH neminovno postaje mjesto otvorene konfrontacije poslanika koji su svrstani striktno po nacionalnoj osnovi. Takva skupština se pokazala kao idealno pokriće za paralelne radnje na stvaranju srpskih para-

državnih tvorevina u Bosni i Hercegovini, njena blokada i nemoćnost donošenja odluka je dobrodošla za potpuno raskidanje državnosti BiH, suspenziju pravne države i razvodnjavanje bilo kakve odgovornosti, a ujedno služi i kao „dokaz“ o ugroženosti srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, o pokušajima da mu se nametne većinska volja i da se protiv njega stvaraju neprincipijelne koalicije.

Politički plan i program SDS-a je bio veoma jasan. Ova stranka i njen vođa Radovan Karadžić su manipulirali Skupštinom BiH u mjeri koliko im je trebalo za realiziranje stvarnih ciljeva, a oni su se prilagođavali primjereno aktualnoj Miloševićevoj strategiji. Naprimjer, kada SDS histerično upozorava da srpski narod traži garancije za svoju ravnopravnost i da želi da živi u Jugoslaviji, prvaci SDS-a izbjegavaju da definiraju u kojoj i kakvoj Jugoslaviji žele da žive. Krajem 1991. godine već je jasno da SDS pod tom Jugoslavijom podrazumijeva četiri republike – Srbiju, Crnu Goru, Bosnu i Hercegovinu i Makedoniju, da bi se poslije iskazanog makedonskog opredjeljenja za samostalnost Jugoslavija već svela na tri republike i u njihovoj vizuri bila samo drugačije nazvana, zamišljena velika Srbija...

Druge dvije nacionalne stranke bile su mnogo pasivnije od SDS-a. Iako su i HDZ i SDA imali deklarativne probosanske programe, politička praksa je de facto bila antibosanska, odnosno mnogo više prohrvatska i promuslimanska, što je direktno navodilo vodu na mlin programskim planovima i ciljevima SDS-a. Naime, tada SDA i HDZ još ne nalaze snage da raskinu vještačku koaliciju sa SDS-om, da povuku radikalni rez, sve do raspuštanja blokirane Skupštine i raspisivanja narednih izbora. SDA i HDZ su odveć uljuljkani u vlasti, koju uglavnom ne posjeduju, i umjesto da vuku hitne poteze u pravcu spašavanja Bosne i Hercegovine i očuvanja njenog teritorijalnog integriteta i suvereniteta, one umnogome nasjedaju na Karadžićeve metode, nastojeći ih i sami dijelom primijeniti.

SDA kao stranka koja ima najviše mandata u Skupštini BiH svoju kontroverznu politiku prilično kasno usmjerava na afirmaciju suvereniteta Bosne i Hercegovine, njene teritorijalne cjelovitosti, uz kasnije insistiranje na njenoj nezavisnosti, pogotovo u odnosu na

tada tekući srpsko-hrvatski sukob. Razlog tome je to što je SDA programski i idejno više bila pokret nego stranka i s više vjerskog⁴ nego građanskog karaktera svoga djelovanja. Takva SDA jednostavno nije znala prepoznati vrijeme u kojem se Bosna i Hercegovina nalazi, ni puteve njenog spašavanja od ratne kataklizme i nestajanja.

Treća nacionalna stranka – HDZ, na kraju i planski i programski krenut će primjerom SDS-a, pa će i ona pokušati prigrabiti „hrvatski“ dio Bosne i Hercegovine i pripojiti ga matici. Općenito, može se reći da su Hrvati u BiH i u političkom i u vojnom pogledu tek reagirali na srpske inicijative, a donekle ih i oponašali. Primjera radi, kada je SDS u decembru 1991. godine objavio svoju kartu nacionalne kantonizacije Bosne i Hercegovine, otprilike 70 posto teritorija uključenih u srpske kantone, HDZ je uzvratio svojom kartom, na kojoj su hrvatski kantoni obuhvaćali oko 30 posto ukupnog teritorija. Ovi postoci upućuju na zaključak da Srbi i Hrvati, ustvari, nisu namjeravali ništa ostaviti Bošnjacima (70 posto + 30 posto = 100 posto) i da su se ponašali identično kao Dragiša Cvetković i Vlatko Maček 1939. godine, kada su prekrajali Bosnu bez učešća Muslimana i na pitanje šta će s njima jednostavno odgovorili: „Ponašajmo se kao da ih nema.“ Šezdeset tri godine kasnije agresivna koalicija Milošević-Karadžić, odnosno Tuđman-Boban, ponašala se u idejnom smislu identično, s tim što su i u vojnom sve učinili da jednog naroda i jedne države nestane.

---

⁴Našavši se stiješnjeni između srpskog i hrvatskog nacionalizma, bosanski muslimani reagirali su na dva različita načina. Pojačali su svoj muslimanski nacionalizam, bacajući težište na ono po čemu se najviše razlikuju od ostalih – na svoju religijsku komponentu – a istovremeno su isticali da se zalažu za očuvanje jedinstvenog karaktera Bosne i Hercegovine kao multinacionalne i multikonfesionalne države. Ovaj religijski element bio je izražen u javnim simbolima SDA, zelenim bajrakom i polumjesecom, a pluralistički element stranačkim programom. Ova kombinacija islamizma i pluralizma mnogima se nije dopadala ni u samoj SDA, pa je već u septembru 1990. godine iz nje izašao jedan od njenih čelnika, Adil Zulfikarpašić, koji je potom osnovao Muslimansku bošnjačku organizaciju – MBO, u čijem programu nije bilo ni traga od islama.

Bilo je potpuno jasno da Srbi kantonizaciju shvaćaju kao kompromis kojim bi mogli doći do potpunog otcjepljenja, što su prethodno i zahtijevali. I kada je Radovan Karadžić krajem februara 1992. godine krenuo u Austriju da pregovara s Miloševićem i Tuđmanom o budućnosti Bosne i Hercegovine, oni više nisu raspravljali o kantonalnoj konfederaciji, nego o podjeli teritorija Bosne i Hercegovine. To će i pokušati svim raspoloživom političkim i vojnim sredstvima.

Dakle, može se zaključiti da su sve tri nacionalne stranke u većoj ili manjoj mjeri odgovorne za ono što se u Bosni i Hercegovini događalo od prvih višestranačkih izbora 1990. godine do potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma 21. novembra 1995. godine.⁵

Uzroci i posljedice minimiziranja demokratskih i multinacionalnih političkih opcija u BiH

Jedanaest godina nakon potpisivanja Dejtonskog sporazuma međunarodna zajednica nije načisto šta s Bosnom i Hercegovinom. Najveći politički problem ove države, što su potvrdili i prvi višestranački izbori, kasniji rat i poslijeratna situacija u BiH, očito je minoriziranje značaja demokratskih i multinacionalnih političkih opcija u Bosni i Hercegovini. Zbog objektivnosti, za ovaj rad je izabrana jedna od analiza Međunarodne krizne grupe (ICG) iz decembra 2001. godine pod nazivom "Preoblikovanje međunarodne mašinerije" i podnaslovom "Hitna reforma međunarodne prisutnosti u BiH", što je bio ujedno i zaključak u tom dokumentu ICG-a u kojem se analiziraju dotadašnji efekti implementiranja Dejtonskog mirovnog sporazuma. Ta analiza je aktualna i danas.

Međunarodna krizna grupa smatra da „... ako se Bosna i Hercegovina ne može organizirati kao normalna država pod ovim aranžmanom, tada treba razmisliti o novom, demokratskijem dogovoru nego što je bio Dejton...“ U suštini, to nije ništa drugo do zaganjevanje ustavnih reformi koje su se tokom 2006. godine bezuspješno pokušavale provesti. „Potrebna je dubinska, strukturna promjena

---

⁵ Vidjeti šire u: Muhamed Filipović – Nijaz Duraković, *Tragedija Bosne*, Sarajevo, 2002, str. 214-258.

međunarodne prisutnosti u Bosni i Hercegovini“, rekao je Mark Thompson, tadašnji balkanski direktor ICG-a. „Ako je u interesu da Bosna i Hercegovina preživi, onda se mora ići dalje od Dejtona, jer Dejton očigledno ne može omogućiti nužne promjene – da Bosna i Hercegovina postane normalna država, promjene bi morale biti izvanredno duboke. Može li se to postići“, pitao se Mark Thompson. On je tada iznio kako smatra da se ne bi došlo do rezultata čak i ako bi se, kako neki u očaju predlažu, političke predstavnike zatvorilo i ne bi ih se puštalo sve dok ne bi dogovorili kakvu Bosnu i Hercegovinu žele. „Na kraju bi izašli izmoreni, i rekli da je najniži zajednički nazivnik Dejton. A Dejton ne funkcioniše, prema tome moramo prevladati Dejton, ići dalje od Dejtona“,⁶ rekao je tada Mark Thompson i dodao: „Ne smijemo zaboraviti zašto smo tamo. Međunarodna zajednica silno želi ‘vratiti Bosnu Bosancima’ – ali kako to napraviti, kojom procedurom, veliki je problem.“⁷

Ovakav stav ICG-a korespondira s prethodno navedenom ocjenom o nacionalnim strankama u Bosni i Hercegovini. U stvari, ključno pitanje i jeste – **kako Bosnu i Hercegovinu vratiti Bosancima**. Odgovor je vrlo jednostavan – s nacionalnim strankama nikako. Naime, dosadašnji politički učinci, odnosno politička praksa i SDS-a i HDZ-a i SDA, pokazali su da se ove stranke ne mogu složiti ni oko čega i da njihovi politički programi i politička praksa nisu u saglasnosti ni s Dejtonskim sporazumom, a pogotovo ne s poželjnim uspostavljanjem normalne građanske Bosne i Hercegovine.

U međuvremenu, u Bosni i Hercegovini dogodila se Alijansa za promjene, koja za dvije godine nije uspjela realizirati planirano. Na izborima 2002. godine vlast su ponovo osvojile nacionalne stranke SDA, SDS i HDZ, i točak bosanskohercegovačkog progressa ponovo vratile na 1990. godinu. Samo ovaj put bez ratne varijante zbog

---

⁶ Kad to ne mogu nacionalne stranke, model koji naznačava Krizna grupa je napravljen po “sistemu stupova”, koji podupiru četiri osnovne funkcije - izgradnju institucija, pravnu državu, ekonomske reforme i povratak izbjeglica, što je sistem koji se primjenjuje na Kosovu. Samo jedna međunarodna organizacija trebala bi biti odgovorna za tu funkciju, a Ured visokog predstavnika imao bi koordinacijsku i posredničku ulogu.

⁷ Izvor: SENSE, 2001.

političkog i vojnog prisustva međunarodne zajednice, ali ih to ne sprječava da svim dozvoljenim sredstvima nastave politiku homogeniziranja vlastitih nacija, getoizacije i, u krajnjem, podjele Bosne i Hercegovine po nacionalnim šavovima.

U tom kontekstu može se zaključiti da je Bosna i Hercegovina s Dejtonskim sporazumom sačuvala svoj državopravni i teritorijalni okvir, te kao takva nastavila egzistirati kao međunarodno priznata država i članica svjetske zajednice nacija – UN-a. Danas sve političke partije u svojim programima deklarativno prihvataju dejtonsku Bosnu i Hercegovinu, ali u političkoj praksi neke od njih se ponašaju kao 1992. godine, u vrijeme vojnog pokušaja njene teritorijalne podjele i gašenja njenog suvereniteta i međunarodnog subjektiviteta.

Programi i praksa političkih partija u Bosni i Hercegovini rezultat su vanjskih i unutarnjih političkih interesa (proces) i opcija, od čije korelacije zavisi budućnost bosanskohercegovačkog društva i države, tim više jer je višenacionalna, multireligijska i multikulturalna, sa svim svojim prednostima i ograničenjima u smislu razvoja demokratije i opstanka države – društva.

Od nivoa demokratizacije najbližih susjeda i brzine njihovog integriranja u Evropu (u slučaju BiH - Srbije, Crne Gore i Hrvatske) zavisiće profiliranje uistinu probosanskih političkih opcija, odnosno konačno bi moglo doći do obrnutog procesa – minimiziranja nacionalnih i nacionalističkih političkih opcija i maksimiziranja građanskih, multinacionalnih stranaka, njihovih programa i prakse oličene u progresivnim političkim strujanjima socijaldemokratije u kontinentalnoj Evropi, laburista na Otoku, ili demokrata u SAD-u. Ovako profiliranje političkih partija je *condicio sine qua non* za daljnji društveni i državni razvoj Bosne i Hercegovine, uključivo i njen opstanak kao multinacionalnog društva i države.

Bosna i Hercegovina, želi li se integrirati u Evropu i uključiti u tokove političke, ekonomske, pa i naučne i kulturne globalizacije (razmjene), svoje političko, društveno i državno biće mora graditi u skladu s modernim evropskim principima uređenja društava i država koje se oslanjaju na tradiciju demokratije i sekularizma, odnosno građanskog društva, i države koje tek kroz proces tranzicije treba izgraditi na način kako su to uradile članice Evropske unije,

što bi u suštini trebalo predstavljati i cilj i ostvarenje programa svih političkih partija građanske (nenacionalne) provenijencije.⁸

Kolizija političkih opcija SDS-a, HDZ-a i SDA unutar BiH

Prije tačno šesnaest godina počela je prva predizborna kampanja u historiji Bosne i Hercegovine. Tek osnovane nacionalne stranke razvile su svoje zastave, stupile u nevjerovatnu koaliciju, i krenule u ljutu bitku za glasove. Od tada do danas, svaka godina u Bosni Hercegovini bila je ili predizborna, ili izborna, ili – ratna.

SDA, HDZ i SDS danas se opet, nakon šesnaest godina u kojima su obilježili sudbinu „svojih“ naroda, pripremaju za opće izbore, u situaciji kada su ekonomska i politička kriza u Bosni i Hercegovini takvog nivoa da na unutarnjem planu prijete socijalni nemiri, a na planu vanjske politike ni na vidiku nema onoga što su te stranke obećavale - reforme i integraciju u Evropu.

Predviđanja naivnih, racionalnih i u balkanske prilike slabo upućenih zapadnih mentora da će ove tri stranke, čim ratne trube utihnu, izgubiti birače i ugasiti se same od sebe pokazala su se, naravno, netačnim. Niti je Bosna i Hercegovina model za akademsku analizu, niti su Srbi, Hrvati i Bošnjaci građani koji biraju po razumu, niti je stranačka scena u BiH, ili tačnije u njenim entitetima, iznjedrila istinsku alternativu „pobjednicima“ iz 1990. godine. Zato

---

⁸ Sa iznijetim stavom u ovom poglavlju slaže se i mišljenje dr. Ibrahima Festića, iznijeto u članku “Građanski i etnički identitet”, “Ljudska prava” broj 3-4, Sarajevo, 2003., u kojem ovaj autor zaključuje: “...Nije, stoga, nimalo čudno što su stratezi podjele Bosne i Hercegovine i njenog nestanka kao države, nužno morali formirati političke partije sa etničkom osnovom, jer je to bio samo korak (putem političkog artikuliranja) do etničke podjele teritorije i nestanka Bosne i Hercegovine kao multietničke države, odnosno njen puni nestanak. Etnije su se, tako, voljom stratega i sa odgovarajućim spoljnim angažovanjem prvo sukobile politički (bolje reći kvazipolitički), a onda, što je bilo i očekivati, dovedene u prinudan sukob u borbi za “svoju” teritoriju. Duboko sam ubijeden da Bosna i Hercegovina može opstati i postojati samo ako ima stabilnu i čvrstu kičmu, tj. na osnovu takvog političkog sistema koji će za osnovu imati građanina (dakle, slobodnu osobu sa promjenjivim identitetom) i kolektivna ljudska prava etničkih i drugih zajednica, koja bi tek tada, lišene uloge koja nije njihova, imale uslove za izgradnju svog identiteta i puni razvoj.”

su protekli opći izbori 2002. godine, koje su međunarodni predstavnici (pre)glasno najavljivali kao kraj nacionalnih stranaka, završili tako kako su završili. SDS je osvojio apsolutnu većinu u RS-u, a HDZ i SDA ponovo su zadobili povjerenje birača zahvaljujući raskolu u SDP-u i po ko zna koji put ponovljenim političkim smicalicama usmjerenim na homogeniziranje biračkog tijela.

Da li je nastanak nacionalnih stranaka u Bosni i Hercegovini rezultat zbivanja u dvjema susjednim državama, maticama dvaju konstitutivnih bosanskohercegovačkih naroda? Da li bi, da je ostala na snazi zakonska odredba o zabrani stranačkog organiziranja na nacionalnoj osnovi, rat u Bosni i Hercegovini bio izbjegnut? I da li bi, na kraju krajeva, da su izbori 1990. u BiH bili održani prije izbora u Hrvatskoj, njihov rezultat bio drukčiji? Ova i mnoga slična pitanja i danas, nakon šesnaest godina, itekako su aktualna i uvijek iznova polariziraju i biračko tijelo i političku scenu Bosne i Hercegovine.

Nacionalne stranke u Bosni i Hercegovini rezultat su prijelomnog vremena, ispunjenog neizvjesnošću, egzistencijalnim strahom, krahom čitavog vrijednosnog sistema, nadolazećom ekonomskom krizom i dramatičnim raspadom Jugoslavije, koju je većina Bosanaca doživljavala kao svoju domovinu. Komunisti su odlazili u prošlost, a niko nije nudio viziju budućnosti. Građani, koji su decenijama bili samo glasači, nisu se mogli preko noći preobratiti u birače. Čak i da je politička ponuda bila bogatija i smislenija, čak i da je neko ponudio pravu alternativu, pitanje je da li bi je građani prepoznali. Tako se dogodilo ono što su politolozi i predviđali, mada ih niko nije slušao: jedna fikcija zamijenjena je drugom. Raspadajuću ideologiju zamijenio je probuđeni i ranije neiživljeni nacionalizam. Djelujući na podsvijest birača, pobijedili su oni koji su imali uvjerljivije zastave i glasnije parole. Na vlast su došli dojučerašnji emigranti, politički zatvorenici i deseterački pjesnici.

Nacionalne stranke su pripadnicima svojih naroda ponudile i još jedan bitan politički element: manje ili više harizmatične lidere. Deset godina nakon smrti Josipa Broza, mit o drugu Titu nije više mogao vladati dušama ljudi, koji su, udaljeni od religije, a zatečeni stvarnošću, vapili za mesijom – spasiteljem. Jedni su ga našli u Aliji Izetbegoviću, drugi u Franji Tuđmanu, treći u Slobodanu Miloševiću,

i to je jedan od ključnih paradoksa Bosne – da ustvari nije bilo bosanskog lidera, nego su postojali nacionalni lideri, od kojih dvojica čak nisu ni iz Bosne, a treći je njegovao politiku po kojoj Bošnjacima trebaju biti bliži Malezijci, Saudijski i ini arapski narodi nego bosanski orijentirani Srbi i Hrvati. Na takvom konceptu nikada neće biti Bosne i Hercegovine kao normalne multinacionalne države na građanskim i sekularnim temeljima, već će postojati ono što već šesnaest godina gledamo – hrvatski, srpski i bošnjački paradržavnopravni okvir i teritorij u kojem se i ono malo očuvane bosanske supstance sve više topi i nestaje.

Nakon šesnaest godina, postavlja se pitanje šta se promijenilo u Bosni i Hercegovini, njenom okruženju i u (pod)svijesti većine građana. James Lion, direktor Međunarodne krizne grupe za BiH, svojevremeno je u jednom intervjuu ocijenio da nijedna politička stranka u BiH nema jasno profiliran program. „Program SDA su majke Srebrenice, oni drugog programa nemaju. Program SDS-a je ostao ćirilica, tri prsta i nedefinirani srpski nacionalni interes. Program HDZ-a je velika Hrvatska. Program Lagumdžije i SDP-a je ‘mi nismo SDA’“, rekao je, između ostalog, James Lion.⁹ Lion je vrlo lucidno primijetio da ni one stranke u Bosni i Hercegovini koje nemaju nacionalni predznak nemaju jasnu ni ideologiju ni programske ciljeve. Dakle, ni danas, kao ni prije šesnaest godina, niko ne nudi jasnu viziju budućnosti.

I nakon toliko godina vladavine nacionalnih stranaka građani Bosne i Hercegovine žive u neizvjesnosti. Država im se održava na sporazumu koji su nacionalni lideri potpisali pod pritiskom. Ekonomija je pred totalnim krahom, a institucije još uvijek labave i sve više tonu u korupciju. Pitanje je, na kraju, i da li većina stanovnika BiH svoju zemlju zaista doživljava kao domovinu, ili tek kao mjesto na kojem su primorani da, bar privremeno, žive.

Bilo bi previše pojednostavljeno tvrditi da su SDS, HDZ i SDA, kao nacionalni pokreti, obavili funkciju nacionalne homogenizacije i da sada mogu mirno otići u historiju ili legendu. Takva politološka postavka bi se mogla primijeniti samo u slučaju SDA, koja je među-

---

⁹ Izvor SENSE, 2000.

narodnim i faktičkim priznanjem suvereniteta BiH ostvarila cilj zbog kojeg je osnovana. Slučaj Srba i Hrvata je bitno drukčiji, čime bi se mogao objašnjavati njihov relativno veći uspjeh na izborima.

Literatura

- Aleksić Lj., *BiH u spoljnopolitičkim planovima Srbije*, Beograd, 1995.
- Arhiv KPBiH, TOM 1, Knjiga 2, Oslobođenje od 2.12.1944. do 12.4.1945. godine.
- Banac, I., *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*, Zagreb, 1988.
- Banac, I., *Cijena Bosne*, Zagreb, 1996.
- Bilandžić, D., *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb, 2001.
- Cigar, N., *Ethnic cleaning in BiH*, SAD, 1995.
- Cilh, T., *Etničko čišćenje – genocid za Veliku Srbiju*, Sarajevo, 1995.
- Duraković, N., *Prokletstvo muslimana*, Sarajevo, 1997.
- Filandra, Š., *Bošnjačka politika u 20. stoljeću*, Sarajevo, 1998.
- Filipović, M. – Duraković, N., *Tragedija Bosne*, Sarajevo, 2002.
- Gatman, R., *Svjedok genocida*, Sarajevo, 1995.
- Genšer H. D., *Sjećanja – memoari*, Zagreb, 1996.
- Goati V., *Politička anatomija jugoslavenskog društva*, Zagreb, 1989.
- Holbruk, R., *Završiti rat*, Sarajevo, 1998.
- Ibrahimagić, O., *Bosna i Bošnjaci – država i narod koji su trebali nestati*, Sarajevo, 1995.
- Ibrahimagić, O., *Bosna i Bošnjaci poslije Dejtona*, Sarajevo, 2000.
- Ibrahimagić, O., *Bosanska državnost i nacionalnost*, Sarajevo, 2003.
- Imamović, M., *Historija Bošnjaka*, Sarajevo, 1996.
- Imamović, M., *Historija države i prava BiH*, Sarajevo, 2001.
- Malcolm, Noel, *Povijest Bosne*, Zagreb, 1995.
- Pejanović, M., *Bosansko pitanje i Srbi u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1999.

Pejanović, M., *Politički pluralizam u postdejtonskom društvenom razvoju Bosne i Hercegovine*, Okrugli sto, Sarajevo, 1998.
Pravna enciklopedija
Redžić, E., *Tokovi o otpori*, Sarajevo, 1971.
Suljević, K., *Nacionalnost Muslimana*, Rijeka, 1981.
Grupa autora, *BiH od najstarijih vremena do Drugog svjetskog rata*, Sarajevo, 1995.
Dejtonski sporazum - tekst, Dayton, 1995.
Istorija Saveza komunista Bosne i Hercegovine, "Oslobođenje", Knjiga 1 i 2, Sarajevo, 1990.
Memorandum Srpske akademije nauka i umjetnosti, London, 1986.
Članci - Alternativna informativna mreža - AIM, "Deutsche Welle", "Dani", "Dnevni avaz", "Glas Amerike", "Oslobođenje", "Radio slobodna Evropa", SENSE...